

ANDRZEJ CHWALBA
Uniwersytet Jagielloński

ZDZISŁAW NOGA
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

MACIEJ SALAMON
Uniwersytet Jagielloński

KRZYSZTOF ZAMORSKI
Uniwersytet Jagielloński

III KONGRES ZAGRANICZNYCH BADACZY DZIEJÓW POLSKI. 11–14 PAŹDZIERNIKA 2017. SPRAWOZDANIE

1. REALIZACJA IDEI KONGRESÓW

Idea zorganizowania międzynarodowego zjazdu historyków Polski pojawiła się już w trakcie przygotowań do XVII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, który odbył się w Krakowie we wrześniu 2004 r. Planowano wówczas udział w każdym z sympozjów zjazdowych pewnej liczby badaczy z innych krajów, co udało się zrealizować jedynie w części. Natomiast w pełni międzynarodowy charakter miało wtedy jedynie sympozjum „*O nas bez nas — historia Polski w opinii historyków obcojęzycznych*”, które spotkało się z uznaniem uczestników, pozyskało środowisko historyków i zakończyło się sukcesem. To legło u podstaw idei organizowania spotkań zagranicznych badaczy zajmujących się dziejami Polski. Poparły ten pomysł władze Polskiego Towarzystwa Historycznego, zaś organizacji pierwszego Kongresu podjął się Krakowski Oddział PTH pod kierunkiem ówczesnego prezesa i zarazem pomysłodawcy, prof. Andrzeja Chwalby, którego wspierał prof. Krzysztof Zamorski, i tak już zostało.

I Kongres Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski odbył się w 2007 roku i był przez jego uczestników oceniany bardzo pozytywnie. Pojawił się wówczas postulat cyklicznego organizowania podobnych spotkań, co udało się zrealizować: w 2012 i – obecnie — w 2017 r., za każdym razem w tych samych salach Auditorium Maximum UJ. Celem Kongresów było ukazanie efektów i perspektyw badań nad dziejami Polski prowadzonych w innych krajach, a także zaangażowanie liczniejszych badaczy zagranicznych we współpracę z polską nauką historyczną.

Głównym tematem II Kongresu Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski była obecność Polski w Europie Środkowej. Nad genezą i ewolucją tego pojęcia dyskutowano wówczas intensywnie i czasami nawet emocjonalnie. II Kongres stanowił okazję do omówienia zarówno perspektyw, jak i bieżących problemów badawczych, a także nauczania i popularyzacji historii Polski.

2. TEMATYKA III KONGRESU ZAGRANICZNYCH BADACZY DZIEJÓW POLSKI

Tematem wiodącym III Kongresu Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski była *Dawna Rzeczpospolita. Historia–pamięć–dziedzictwo*. Zorganizowano 24 panele tematyczne, podczas których poruszono fundamentalne problemy związane z głównym zagadnieniem Kongresu. Tematyki zasadniczej dotyczyły nadto dwie sesje posterowe w ośmiu modułach tematycznych, gdzie wyniki swoich badań zaprezentować mogli uczeni, których referaty nie zostały zakwalifikowane do paneli głównych. We współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych przygotowano również dwa panele specjalne; pierwszy zwracał uwagę na ciekawe badania meksykańskie dotyczące losów uchodźców polskich w Meksyku w czasie II wojny światowej i po niej, z udziałem autorek cennej monografii tego problemu. Drugi z tych paneli prezentował i popularyzował specjalne wydanie statutu kaliskiego w iluminacji Artura Szyka. W sumie podczas Kongresu odbyły się 34 sesje naukowe. Nie można też pominąć dwóch doskonale przygotowanych i wygłoszonych referatów inauguracyjnych. Zadanie to przyjęli na siebie wybitni historycy: Antony Polonsky, który wygłosił referat *The Polish-Lithuanian Commonwealth: History, Memory, Legacy* oraz Aron Petneki z referatem *Sarmatyzm w Polsce i na Węgrzech*.

Ważne miejsce w przebiegu Kongresu miały wydarzenia mu towarzyszące. W ich ramach odbył się wydany przez Prezydenta Miasta Krakowa prof. Jacka Majchrowskiego bankiet dla moderatorów sesji i referentów w historycznych salach Muzeum Narodowego w Sukiennicach. W kościele Mariackim zorganizowano koncert specjalny dla uczestników kongresu, w ramach którego zaprezentowano najstarsze polskie utwory muzyczne od XIII do XVIII wieku w wykonaniu organowym i chóralnym. Muzeum Narodowe w Krakowie przy-

gotowało dla uczestników darmowe zwiedzanie z przewodnikiem wystawy *Dziedzictwo. Zorganizowano wystawę pocztówek pt. Do kogo należy Polska? Propagandowe kartki pocztowe z czasów I wojny światowej*, moderowaną przez emerytowanego prof. Rudolfa Jaworskiego, byłego dyrektora departamentu historii Europy Wschodniej w Uniwersytecie Kilońskim.

Bardzo istotnym i tradycyjnym elementem Kongresu był salon książki historycznej zorganizowany wspólnie z Targami w Krakowie. Wzięły w nim udział 22 wydawnictwa z całej Polski, co jest znacznym osiągnięciem, zważywszy na fakt, iż salon ten odbywał się na dwa tygodnie przed targami książki w Krakowie. Uczestnicy Kongresu i szeroka publiczność mogli nabywać książki, w tym te, których autorzy aktywnie uczestniczyli w obradach.

3. ORGANIZACJA III KONGRESU ZAGRANICZNYCH BADACZY DZIEJÓW POLSKI

Trzeci Kongres odbył się po patronacie Marszałka Senatu Rzeczypospolitej Stanisława Karczewskiego oraz Prezydenta Miasta Krakowa Jacka Majchrowskiego. Organizatorem był Krakowski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego we współpracy z Uniwersytetem Jagiellońskim i Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie. Współorganizatorami byli Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Muzeum Historii Polski oraz Międzynarodowe Centrum Kultury. Partnerem Kongresu została Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pozyskano również sponsora Kongresu, zostało nim PGNiG. Kongres odbił się szerokim echem w mediach tradycyjnych (prasa, radio, telewizja) oraz w mediach elektronicznych.

Nad merytorycznym przebiegiem wydarzenia czuwała Rada Programowa, na której czele stanął prof. Andrzej Chwalba jako przewodniczący.

W skład Rady weszli: prof. Michał Baczkowski, prof. Piotr Borek, prof. Antoni Cetnarowicz — sekretarz kapituły Nagrody im. W. Felczaka i H. Wereszyckiego, prof. Jacek Chrobaczyński, prof. Tomasz Gąsowski, prof. Igor Kąkolowski, prof. Kazimierz Karolczak, prof. Adam Kaźmierczyk, prof. Waldemar Kowalski, prof. Cezary Kuklo, prof. Krzysztof Makowski, prof. Zdzisław Noga, prof. Bożena Popiołek, prof. Michał Pułaski — przewodniczący kapituły Nagrody im. W. Felczaka i H. Wereszyckiego, prof. Jacek Purchla, prof. Stanisław Roszak, prof. Maciej Salamon — sekretarz kapituły nagrody „Pro Historia Polonorum”, prof. Stanisław Sroka, prof. Włodzimierz Suleja, prof. Wacław Uruszczak, prof. Jacek Wijaczka, prof. Marek Wilczyński, prof. Joanna Wojdon, prof. Mariusz Wołos, prof. Krzysztof Zamorski, prof. Andrzej Zakrzewski, dr hab. Jolanta Choińska-Mika, prof. UW, dr hab. Michał Kopczyński, prof. UW, dr hab. Oleg Łatyszonek, prof. UwB, dr hab. Joanna Partyka, prof. UW, dr hab. Sławomir

Sprawski, prof. UJ, dr hab. Łukasz T. Sroka, prof. UP, dr hab. Anna Zapalec, prof. UP, dr hab. Michał Zwierzykowski, prof. UAM, dr hab. Andrzej Betlej, dr hab. Jan Jacek Bruski, dr hab. Stefan Gąsiorowski, dr hab. Andrzej Szczerski, dr hab. Marian Wolski, dr Łukasz Adamski, dr Andrzej Biernat, dr Agnieszka Chłosta-Sikorska, dr Patrice Dabrowski, dr Gregor Feindt, dr Adam Górski, dr Marcin Jarząbek, dr Barbara Klich-Kluczevska, dr Krzysztof Kloc, dr Jan Malicki, dr Konrad Meus, dr Beata Nykiel, dr Katarzyna Stańczak-Wiślicz, dr Rafał Szmytka, dr Adam Świątek, mgr Dominik Kadzik, mgr Kamil Ruszała, mgr Jarema Słowiak, mgr Grzegorz Urbanek.

Nad organizacją Kongresu czuwał Komitet Programowy na czele z prof. Krzysztofem Zamorskim jako przewodniczącym.

W skład Komitetu Programowego weszli: prof. Andrzej Chwalba, prof. Zdzisław Noga, prof. Maciej Salamon — sekretarz nagrody „Pro Historia Polonorum”, prof. Stanisław Sroka, prof. Bożena Popiołek, prof. Marek Wilczyński, prof. Mariusz Wołos, dr hab. Sławomir Sprawski, prof. UJ, dr hab. Łukasz T. Sroka, prof. UP, Dr Marcin Jarząbek, dr Krzysztof Kloc — sekretarz, mgr Dominik Kadzik — sekretarz.

Techniczną część organizacji powierzono sprawdzonemu specjalistycznemu biuru organizacyjnemu Sympozjum Cracoviense. Bezpośrednio w organizacji skorzystano ponadto z pomocy 22 wolontariuszy rekrutujących się spośród doktorantów i studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Pedagogicznego.

Językiem kongresu był polski i angielski. Sesja otwarcia i zakończenia były tłumaczone symultanicznie, nadto wykorzystano tłumaczenie konsekwentne w hiszpańskojęzycznej prezentacji książki o meksykańskich losach polskich uchodźców oraz tłumaczenie referatu i dyskusji na język rosyjski i polski w jednym z paneli merytorycznych.

4. FREKWENCJA NA KONGRESIE

Frekwencję na Kongresie należy ocenić bardzo wysoko. Do dnia otwarcia Kongresu zarejestrowano 698 osób. Liczba ta nie odpowiada jednak efektywnej liczbie uczestników. Tę ostatnią szacujemy następująco: indywidualnej pełnej rejestracji dokonały w sumie 572 osoby. Stwierdzono przy tym, że nie każdy z zarejestrowanych, pomimo obecności na Kongresie, decydował się na odbiór materiałów. Wśród tych 572 osób odnotowano 147 zarejestrowanych uczestników bez referatów, 201 prelegentów z 37 krajów świata, 31 doktorantów-stypendystów grantu Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, 73 zarejestrowanych studentów, 116 moderatorów, członków Rady Programowej Kongresu i Komitetu Programowego, Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Histo-

rycznego, 4 dziennikarzy. Ponadto swój udział zarejestrowało 325 uczniów klas humanistycznych krakowskich liceów (I, III, IV, VI, XVII, XLI). Jeśli zatem liczyć wyłącznie osoby, które zarejestrowały swój udział, to w sumie było to 897 uczestników. Organizatorzy dysponują jednak informacją o tym, że ponad wskazane tu liczby na poszczególnych sympozjach pojawiła się znacząco większa liczba pracowników naukowych, studentów, młodzieży szkół średnich (np. potwierdzona była obecność młodzieży z V i X liceum z Krakowa) oraz liceów spoza stolicy małopolski (Tarnów, Olkusz, Chrzanów), którzy nie rejestrowali swojej obecności. Szacujemy, że w sumie w ciągu czterech dni w obradach Kongresu wzięło udział około 1200 osób.

Tak liczny udział młodzieży nie był przypadkiem. Organizatorzy uznają to za swój sukces i efekt wieloletniej współpracy Krakowskiego Oddziału z kołami naukowymi studentów historii oraz działalności na rzecz popularyzacji historii wśród młodzieży szkół średnich. Młodzież studencka nie była przymuszana do uczestnictwa w ramach zajęć, zaś młodzież licealna rekrutowała się z klas humanistycznych — w dużej części uczestników olimpiad historycznych — przysłała pod opieką swych nauczycieli (w większości członków Polskiego Towarzystwa Historycznego), po uprzednim przygotowaniu jej do udziału w Kongresie. W klasach dyskutowano program wydarzenia, a w przypadku niektórych szkół to młodzież wybierała sesje kongresowe, w których chciała uczestniczyć. Zaowocowało to sensownym, zauważonym z uznaniem przez zagranicznych referentów, udziałem studentów i licealistów w Kongresie. Zwrócono uwagę na wysoki poziom przygotowania młodzieży, część z tej kategorii uczestników włączała się do dyskusji naukowej zadając istotne pytania oraz prezentując dojrzałe opinie na tematy, w których zabierała głos.

Na Kongresie reprezentowane były następujące kraje: Armenia, Australia, Austria, Azerbejdżan, Belgia, Białoruś, Bułgaria, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Indie, Irlandia, Izrael, Japonia, Kanada, Litwa, Łotwa, Meksyk, Mołdawia, Niemcy, Polska, Republika Południowej Afryki, Rosja, Rumunia, Słowacja, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Ukraina, Węgry, Wielka Brytania, Włochy.

5. OCENA MERYTORYCZNA PRZEBIEGU III KONGRESU ZAGRANICZNYCH BADACZY DZIEJÓW POLSKI

Kongres stał się okazją do podsumowania dotychczasowych narracji polskich i zagranicznych na temat miejsca w cywilizacji europejskiej dawnej Rzeczypospolitej, która była ojczyzną dla Polaków, Litwinów, Łotyszów, Ukraińców, Białorusinów, Żydów, Karaimów i innych nacji ją zamieszkujących, co znalazło wyraz także w składzie uczestników. Liczną grupę stanowili także sąsiedzi:

Niemcy, Rosjanie, Czesi i Słowacy oraz Węgrzy. Z kolei badaczy z dalszych krajów przyciągnęło zainteresowanie historią ogromnego kraju, który zniknął z mapy Europy w końcu XVIII wieku.

Zasadniczy problem, który pojawiał się w wielu panelach dotyczył wyjątkowości, ale też typowości państwa polsko-litewskiego. Odpowiedź na to pytanie była zróżnicowana i wynikała ze stopnia zastosowania metody porównawczej w badaniach. W wystąpieniach tych referentów, którzy świadomie wybrali metodę komparatystyczną, dawna Rzeczpospolita jawiła się jako państwo mniej wyjątkowe, w którym szereg procesów daje się porównać z podobnymi zjawiskami w innych państwach, aczkolwiek w wielu obszarach życia politycznego i społecznego zauważano zjawiska, wydarzenia i procesy nowatorskie.

Można zauważyć postrzeżenie dawnej Rzeczypospolitej przez uczonych polskich i zagranicznych z różnych punktów widzenia. Najczęściej dokonywano oceny przez pryzmat ustroju politycznego i prawnego. Poddawano analizie model polskiej monarchii elekcyjnej i parlamentaryzm. Podkreślano autonomię stanów, grup społecznych i etnicznych. Zwracano uwagę na wyjątkowe w ówczesnym świecie przejawy tolerancji i jej uwarunkowania polityczne oraz prawne.

Centralne miejsce w obradach zajmowała problematyka unii państwowych Polski z Litwą. Tu dały się zauważyć próby odchodzenia od narracji narodowych na rzecz europejskiej. Podkreślano wpływ innych czynników, w tym relacji w łonie dynastii. Wiele miejsca poświęcono nadto strukturze społecznej i narodowej dawnej Rzeczypospolitej, podkreślając jej wieloetniczność, wielokulturowość i wielowyznaniowość, w tym fenomen ludności żydowskiej, jej kultury oraz samorządności. Zwrócono uwagę na zróżnicowaną strukturę społeczeństwa, składały się na nią grupy etniczne i mniejszości narodowe od dawna tu zamieszkałe i wewnętrznie zróżnicowane, od Niemców i Żydów, żyjących tu od pokoleń, po imigrantów w pierwszym pokoleniu. Odrębne miejsce w dyskusji zajmowali imigranci z miast włoskich i ich rola w procesie modernizacji państwa. Wiele uwagi poświęcono problemom migracji i związanych z tym zjawisk akulturacji i asymilacji. Odrębnym problemem był model rodziny, strategii rodzinne w różnych stanach i relacje międzystanowe.

Podkreślano, że Rzeczpospolita była ojczyzną nie tylko dla Polaków i Litwinów, lecz także dla ludności ruskiej (ukraińskiej i białoruskiej); dywagowano nad wpływem państwa na późniejsze dzieje narodów ukraińskiego i białoruskiego. W wielu wystąpieniach pojawiały się kwestie pogranicza. Obejmowano tym pojęciem niekiedy całe państwo, w czym można się doszukać nawiązań do popularnych w 2. połowie XX w. dyskusji o definicji pogranicza (Paul Knoll). W wielu referatach poddawano analizie pojęcie narodu. Osobne miejsce poświęcono fenomenowi sarmatyzmu, przedstawiając go na szerokim tle porównawczym.

Centralne miejsce zajmowało dziedzictwo dawnej Polski, w tym dziedzictwo artystyczne i pamięć historyczna oraz polityka pamięci w narracjach narodowych. Dyskutowano, z perspektywy XIX w., o winie czy nie-winie Polaków w kontekście rozbiorów. Jednocześnie w Międzynarodowym Centrum Kultury miała miejsce konfrontacja narodowych narracji i postrzegania własnej historii „mimowolnych dziedziców” w kontekście przynależności do dawnej Rzeczypospolitej w ciągu ostatnich stu lat. Próbowano dokonać oceny dawnej Rzeczypospolitej z perspektywy nie-Polaków. Osobne miejsce w dyskusjach stanowiła postać Tadeusza Kościuszki z okazji 200-setnej rocznicy śmierci. Podejmowano nadto, chociaż nie na pierwszym planie, dyskusje na temat nauczania historii, podręczników szkolnych, akademickich, a także polityki historycznej. W niektórych referatach poświęcono więcej miejsca wątkom metodologicznym, co pozwoliło na przedstawienie w nowym świetle niektórych aspektów dziejów dawnej Rzeczypospolitej i zestawienie analogicznych lub podobnych tradycji Polaków i naszych sąsiadów. To samo dotyczy pamięci zbiorowej.

W podsumowaniu warto podkreślić, że wystąpienia uczestników były zróżnicowane pod względem ich doświadczenia badawczego, zakresu studiów nad przedstawianą problematyką i kultury metodologicznej: niektóre miały charakter syntetyczny, syntetyzujący w szerokim kontekście porównawczym, inne analityczny. Referentki i referenci poddawali szczegółowym badaniom zjawiska i procesy mniejsze, niekiedy ograniczone przestrzennie do jednego regionu historycznego (co jest uzasadnione, gdyż przestrzeń dawnej Rzeczypospolitej była heterogeniczna), jednego procesu czy nawet zjawiska. Można odnieść wrażenie, że podczas III Kongresu, w porównaniu do poprzednich, mniej było polemik wynikających ze współczesnych kontekstów. Wydaje się, że przyczyną takiego stanu jest wzrastające zaufanie wzajemne między historykami polskimi i zagranicznymi. Umacnia to przekonanie, że głównym zadaniem historyków jest analiza zjawisk i procesów historycznych w szerokim kontekście porównawczym i ciekawość poznawcza. Znaczny i wzrastający w porównaniu do poprzednich kongresów udział młodych badaczy pozwala żywić nadzieję, że kolejne edycje przyniosą jeszcze lepsze owoce.

Z tego punktu widzenia bezsprzecznie najważniejsze było wręczenie nagrody „Pro Historia Polonorum”, ufundowanej przez Marszałka Senatu RP Stanisława Karczewskiego i wręczonej osobiście przez Pana Marszałka. Uroczystość ta otwierała obrady III Kongresu. Nagroda wręczana po raz trzeci wraz z symboliczną statuetką Galla Anonima dla książki, która w ocenie specjalnie powołanej kapituły, obradującej pod przewodnictwem dziekana Wydziału Historycznego UJ, na przestrzeni pięciu lat dzielących kolejne Kongresy szczególnie zaznaczyła się w poszerzeniu i interpretacji naszej wiedzy o historii Polski, staje się jedną z najpoważniejszych nagród dla profesjonalnych historyków zajmujących się w świecie historii Polski. Laureatem nagrody

głównej „Pro Historia Polonorum” w obecnej edycji został Prof. Robert Frost z uniwersytetu w Aberdeen. Książka nagrodzona to *The Oxford History of Poland-Lithuania, t.1 (1385–1569)*, Oxford 2015. Jest to nowe ujęcie okresu o decydującym znaczeniu dla ukształtowania Rzeczypospolitej Obojga Narodów, państwa jednoczącego na przeciąg kilku wieków co najmniej dwa narody (Polaków i Litwinów) i kształtującego nowy ustroj, będący atrakcyjnym wzorem w sferze ustrojowo-prawnej dla innych krajów Europy. Nagrodę honorową za wieloletnią popularyzację historii Polski w świecie otrzymali Adam Zamoycki oraz Paul Knoll, emerytowany profesor historii średniowiecznej w University of Southern California.

Uroczystość zakończenia Kongresu przyniosła inne doniosłe wydarzenie. Było nim rozstrzygnięcie XVII edycji Konkursu im. W. Felczaka i H. Wereszyckiego na najlepszą publikację na przestrzeni trzech ostatnich lat z zakresu historii Europy Środkowej i Południowej. Nagrodę główną, ufundowaną przez Wydawnictwo Literackie, otrzymał niemiecki badacz Peter Rassek, za pracę *Für ein freies Polen und ein liberales Preußen: Czartoryskis Deutschlandpolitik am Vorabend der Revolution von 1848. Ein Beitrag zur polnisch-deutschen Beziehungsgeschichte*, „Die Deutschen und das östliche Europa. Studien und Quellen”, t. 13, Frankfurt am Main 2016. Nagrodę honorową za całokształt pracy przyznano znanemu historykowi węgierskiemu Istvanowi Kovacsowi, wręczono ją w obecności ambasadora Węgier.

Ważnym elementem promocji badań nad dziejami Polski stało się wręczenie nagród w konkursie Zarządu Głównego PTH im. S. Herbsta na najlepszą pracę magisterską z historii. Nagrody wręczyli wiceprezes ZG PTH Zofia Kozłowska oraz członek Zarządu Głównego PTH, prof. Zdzisław Noga. Pierwsze miejsce w konkursie zajął Arkadiusz Bożejewicz za pracę *Oblężenie Torunia w XVII i XVIII wieku. Perspektywa porównawcza*; drugie Stanisław Witecki z pracą *Księgozbiory w kulturze książki plebanów diecezji płockiej w czasach biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego*; trzecie Jędrzej Tomasz Kałużny, autor pracy *Średniowieczne powinności wojskowe miast i mieszczaństwa w Polsce Centralnej w świetle nowożytnych lustracji królewskich*.

W naszym przekonaniu Kongres spełnił pokładane w nim oczekiwania i nie ulega kwestii, że idea Kongresu wpisała się na trwałe w pejzaż naukowy i kulturalny Polski i Europy. Pozostajemy w nadziei, że podobne kongresy będą organizowane w przyszłości.